

Сухорада І.О.

здобувач

(Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка)

УДК 343.14 : 343.537

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПОДІЇ ШАХРАЙСТВА З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Досліджено проблемні питання оперативно-розшукового забезпечення доказування події шахрайства з фінансовими ресурсами.

Ключові слова: оперативно-розшукове забезпечення, доказування, шахрайство з фінансовими ресурсами.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку фінансово-господарської діяльності в Україні великого поширення набуло шахрайство з фінансовими ресурсами, що нерідко вчиняється організованими злочинними угрупованнями з широкими корумпованими зв'язками в різних органах влади. Тому розкриття та розслідування таких злочинів лише кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами не є можливим. Важливу роль у цьому відіграє оперативно-розшукова діяльність, особливо для оперативно-розшукового забезпечення доказування події шахрайства з фінансовими ресурсами.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Наукові дослідження шахрайства з фінансовими ресурсами, які останнім часом проводилися в Україні, суттєво підвищили рівень протистояння зазначеному негативному явищу. Ці питання досліджувалися у працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема П.П. Андрушка, Т.М. Барабаш, Л.П. Брич, Б.В. Волженкіна, А.Ф. Волобуєва, Н.Я. Дондик, О.О. Дудорова, В.А. Журавля, О.В. Курмана, В.Д. Ларічева, Г.А. Матусовського, В.Р. Мойсика, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, О.І. Перепелиці, Д.С. Паламаря, М.А. Погорецького, Є.Л. Стрельцова, М.І. Хавронюка, С.С. Чернявського та ін. Проте проблемні питання оперативно-розшукового забезпечення доказування події шахрайства з фінансовими ресурсами або лише окреслено, або їх розв'язання було неповним.

Метою цієї статті є дослідження проблемних питань оперативно-розшукового забезпечення доказування події шахрайства з фінансовими ресурсами.

Виклад основного матеріалу. Подія шахрайства з фінансовими ресурсами є одним із головних елементів предмета його доказування, на що прямо вказано у ст. 91 КПК України. Відповідно до цієї норми, суб'єкти доказування у ході розслідування та розгляду будь-якого кримінального провадження повинні встановити наявність або відсутність події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення).

Разом з тим проведений нами аналіз матеріалів практики свідчить, що

саме несвоєчасне чи неповне встановлення події шахрайства з фінансовими ресурсами є однією з причин слідчих та судових помилок. Так, наприклад, прокuratorурою м. Києва було відмінено постанову про порушення кримінальної справи за ч. 2 ст. 222, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 КК, винесену слідчим слідчого відділу ГУМВС України в м. Києві стосовно гр. М., у зв'язку з тим, що в ході дослідчої перевірки, яка проводилася із застосуванням оперативно-розшукової діяльності, не було встановлено, окрім інших, достатніх даних, які вказують на наявність вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами: ані час, ані місце, ані спосіб його вчинення [1].

Ухвалою Київського апеляційного суду було скасовано вирок Бердянського районного суду Запорізької області за обвинуваченням гр. Л. у ч. 2 ст. 222 КК, а кримінальну справу було закрито на підставі п. 2 ст. 6 КПК (в ред. 1960 р.) у зв'язку з тим, що судом першої інстанції не було встановлено, окрім інших ознак шахрайства з фінансовими ресурсами, також час та спосіб його вчинення [2].

У теорії кримінального процесу доказування події злочину, у тому числі й засобами ОРД, досліджувалися у працях відомих українських процесуалістів Ю.М. Грошевого, А.О. Ляша, М.А. Погорецького, С.М. Стахівського та ін. [3-5]. Проте окремо питання використання ОРД для доказування події шахрайства з фінансовими ресурсами дотепер не досліджено. А між тим в умовах високої латентності цього злочину та з урахуванням того, що він нерідко вчиняється організованими угрупованнями, а також з вчиненням інших тяжких та особливо тяжких злочинів (ст. 191, 364-369 КК та ін.), виявлення, документування та розслідування його без використання ОРД у багатьох випадках є неможливим.

У ході оперативно-розшукового документування оперативні працівники повинні виявляти та фіксувати такі обставини: подію шахрайства з фінансовими ресурсами (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні цього правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої шахрайством з фінансовими ресурсами; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ст. 91 КПК України).

Аналіз змісту ст. 91 КПК свідчить, що в ній йдеться про обставини, які вказують на наявність або відсутність у досліджуваному діянні складу злочину та впливають на визначення міри покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності або є підставами для закриття кримінального провадження. Відтак, поняття складу злочину є ширшим за предмет доказування. Вони співвідносяться як частина і ціле. Обставини, викладені у ст. 91 КПК, мають узагальнюючий орієнтовний характер для всіх видів кримінального провадження, тому в теорії доказів отримали назву загального предмета доказування на всіх стадіях кримінального провадження.

Водночас індивідуалізація предмета доказування за конкретним провадженням здійснюється з урахуванням вимог диспозиції ст. 222 КК України, за якою кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню. Правильне визначення цих обставин, їх всебічне, повне й об'єктивне дослідження дозволяють встановити пізнавальну програму у конкретному провадженні, що значно підвищує ефективність доказування і є однією з передумов досягнення завдань кримінального судочинства, на що слід звертати особливу увагу оперативним працівникам у ході оперативно-розшукового забезпечення доказування події шахрайства з фінансовими ресурсами.

Серед елементів події злочину час відіграє важливу роль. Як елемент події злочину, час учинення шахрайства з фінансовими ресурсами для цієї категорії справ не є ані кваліфікуючою, ані основною ознакою складу злочину, проте має важливе правове значення. Як свідчить аналіз практики, шахрайство з фінансовими ресурсами вчиняється у час, що відповідає графіку роботи органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим чи органів місцевого самоврядування, банків або інших кредиторів, громадянином-підприємцем або засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності, а також службовою особою суб'єкта господарської діяльності, які надають завідомо неправдиву інформацію з метою одержання фінансових ресурсів.

За загальними та визнаними правилами кримінально-процесуальної теорії правильне визначення часу вчинення злочину дає можливість: вирішити питання про те, який із кримінальних законів має бути застосовано до особи, яка вчинила злочин; визначити протиправність діяння; вирішити питання про давність притягнення до кримінальної відповідальності; встановити підстави кримінальної відповідальності (досягнення особою віку кримінальної відповідальності; осудність на момент учинення злочину). Тому час учинення злочину, як один з елементів предмета доказування, є універсальною кримінально-правовою категорією, яка підлягає доказуванню у кримінальних справах про будь-які злочини, в тому числі й у кримінальних справах про шахрайство з фінансовими ресурсами.

Місце вчинення злочину у кримінальних справах про шахрайство з фінансовими ресурсами не є структурним елементом об'єктивної сторони складу цього злочину, проте є обставиною, яка підлягає доказуванню у зазначеній категорії кримінальних справ.

Місцем учинення злочину є конкретизована в законі у тій чи іншій формі територія, на якій учиняються суспільно небезпечні дії. Отже, такими місцями вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами, відповідно до ст. 222 КК, є місця розташування органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим чи органів місцевого самоврядування, банків або інших кредиторів, яким громадянином-підприємцем або засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності, а також службовою особою суб'єкта господарської діяльності надається завідомо неправдива інформація.

Способи вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами пов'язані з наданням підприємцем або засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності завідомо неправдивої інформації.

Надання завідомо неправдивої інформації – це передача (надіслання, вручення) уповноваженому підрозділу банку чи державного органу або їх уповноваженим працівникам у будь-який спосіб (особисто, поштою, телеграфом, поштовим та ін.) документації, в якій міститься неправдива інформація про фінансово-господарський та майновий стан суб'єкта господарювання.

Неправдиві відомості надаються в органи державної влади (законодавчої та виконавчої), органи влади Автономної Республіки Крим чи органи місцевого самоврядування, банки або іншим кредиторам у письмовій формі. Документ має бути відповідно складений, містити необхідні реквізити (відбитки штампів, печаток, дати, номери, підписи певних посадових осіб). Неправдиві відомості можуть міститися також в інших документах, які не мають статусу офіційних, але виходять від позичальника та є підставою для вирішення питання про надання кредиту або субсидії, субвенції, дотації, пільг щодо податків.

Завданням органу досудового розслідування є встановлення способу надання неправдивої інформації, тобто яким чином було внесено неправдиву інформацію у відповідні документи. Проведений нами аналіз способів надання неправдивої інформації про фінансовий, матеріальний та господарський стан дав можливість виявити такі типові способи внесення неправдивих відомостей у документи:

– внесення у документ записів, що не відповідають дійсності. У такому разі документ зберігає ознаки та реквізити справжнього (виготовляється на відповідному бланку, містить прізвища і посади осіб, які повинні його підписувати тощо), однак внесені у нього дані (текст, цифрові матеріали тощо) є неправдивими. Таке підроблення визнається інтелектуальним;

– часткове підроблення документа, тобто внесення перекручених відомостей у документ. Наприклад, знищення або виправлення частини тексту, окремих слів і цифр будь-яким прийомом (витравлювання, підчищення, дописування тощо), тобто матеріальне підроблення. Підробленням є також внесення додаткових даних, а також підроблення підпису посадової особи, зміна дати видачі документа, закріплення на документі відбитка підробленої печатки тощо;

– повне підроблення документа, що стосується всього документа як за формою, так і за змістом.

Слушною є класифікація типових способів учинення шахрайства з фінансовими ресурсами, запропонована О.В. Курманом [6, с. 288-294]:

1) залежно від цільового використання отриманих коштів. У механізмі шахрайства з фінансовими ресурсами важливе місце посідає використання кредиту не за цільовим призначенням. Насамперед, необхідно встановити умови надання коштів (кредиту), зважаючи на їх цільове призначення. Після цього слід простежити рух коштів та з'ясувати, на що саме їх було використано. «Свідком» такої інформації переважно є документація, дослідження якої фахівцями дасть можливість розв'язати поставлені питання;

2) залежно від видів шахрайських дій під час забезпечення повернення кредиту. Внесення завідомо неправдивих відомостей у документи, які забез-

печують повернення виданих кредитних коштів, становить небезпеку через те, що у разі виникнення конфліктної ситуації кредитору повернути видану суму буде дуже важко або взагалі неможливо. Якщо кредит забезпечується шляхом застави, то необхідно встановити всю можливу інформацію про предмет застави: кому належить предмет застави, чи не перебуває він у заставі в іншій кредитній установі, чи не є складовою об'єкта і тому його самостійне функціонування є неможливим, реальна ринкова вартість.

Необхідно встановити, чи не було застосовано такі зазначені нижче прийоми:

- неправдиві відомості про засновників (керівників), внесені до установчих документів, необхідних для реєстрації підприємства. Як правило, для цього використовуються: загублені або викрадені паспорти реально існуючих громадян без їх відома. Непоодинокими є випадки заміни фотографії власника; фіктивні паспорти на вигаданих осіб; підставні особи з їх паспортами, до яких належать алкоголіки, наркомани, обмануті та психічно хворі громадяни, які за символічну винагороду дають згоду стати засновниками, директорами фірм. Насправді їх участь у діяльності фірми обмежується виключно підписом поданих документів;

- власноручне виготовлення підроблених статутів та реєстраційних документів із використанням відбитків підроблених печаток, ксерокопій дійсних документів, справжніх бланків;

- використання під час реєстрації підприємств підставної юридичної адреси. Злочинці використовують як юридичну адресу місця проживання одного з підставних засновників, фіктивний або підроблений договір оренди;

- використання неналежно оформлених, недійсних документів під час реєстрації підприємств за змовою з посадовими особами державних органів. У деяких випадках злочинці подають документи за допомогою посередників, якими є юридичні фірми. У вигляді статутного фонду у разі створення фіктивних фірм оформлюється майно (офісні меблі та обладнання); фактичний внесок у статутний фонд не робиться; документи на передачу майна оформлюються формально;

- використання за згодою введених в оману керівників недіючих підприємств їх реквізитів;

- викрадання реєстраційних документів чужих підприємств і відкриття за ними рахунків у банку.

Встановлення та дослідження способів учинення шахрайства з фінансовими ресурсами дає можливість розробити ефективні методи протидії зазначеному виду злочинів.

У пункті 1 статті 91 КПК України зазначено, що під час встановлення події злочину, крім часу, місця, способу, підлягають доказуванню також інші обставини вчинення злочину, якщо такі є.

Як уже зауважували, до таких обставин належать ті, які можуть бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45-49 КК України, а також обставини, з огляду на які особу може бути звільнено судом від покарання (п. 4 ст. 74 КК).

Слід зазначити, що санкція ч. 1 ст. 222 КК України передбачає кримі-

нальну відповідальність у вигляді штрафу у розмірі від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Це, відповідно до ст. 12 КК, є злочином невеликої тяжкості. У свою чергу, санкція ч. 2 ст. 222 КК передбачає кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Це, відповідно до ст. 12 КК, є злочином середньої тяжкості.

З огляду на зазначене вище можна сказати, що під час розслідування кримінальних справ про шахрайство з фінансовими ресурсами на підставі ст. 45-49 КК України особи, які вчинили такий злочин, можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності. Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 45 КК); якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 46 КК); особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку (ч. 1 ст. 47 КК); особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48 КК); особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки: 1) два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачено покарання менш суворе, ніж обмеження волі; 2) три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачено покарання у виді обмеження або позбавлення волі; 3) п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості (пп. 1-3 ч. 1 ст. 49 КК); особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною (п. 4 ст. 74 КК).

Таким чином, можна дійти висновку, що встановлення інших обставин учинення шахрайства з фінансовими ресурсами є важливою складовою всього процесу доказування та спрямовано на виконання вимог кримінального процесу щодо всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин шахрайства з фінансовими ресурсами.

Проведене нами дослідження матеріалів практики свідчить, що ОРД у кримінальних провадженнях про шахрайство з фінансовими ресурсами ви-

користується недостатньо, на що вказали 36% опитуваних нами оперативних працівників ОВС та 62% слідчих.

Висновок. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що встановлення обставин, які складають такий елемент предмета доказування, як подія злочину, є необхідною умовою прийняття правильного вирішення у кримінальних справах про шахрайство з фінансовими ресурсами. Дослідження способів учинення зазначених злочинів сприяє, крім того, розробленню певних рекомендацій щодо запобігання їм, їх виявлення, розкриття та розслідування. Важливу роль у доказуванні події шахрайства з фінансовими ресурсами відіграє його оперативно-розшукове забезпечення.

Бібліографічні посилання

1. Архівна кримінальна справа № 23410 // Слідчий відділ ГУМВС України в м. Києві.
1. Архівна кримінальна справа № 1П-15/20011 // Архів Бердянського міського районного суду Запорізької області.
2. *Ляш А. О.* Докази і доказування у кримінальному судочинстві : навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. – К., 2006. – 185 с.
3. *Грошевий Ю. М.* Докази і доказування у кримінальному процесі : науково-практичний посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ, 2006. – 272 с.
4. *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монограф. / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.
5. *Курман О. В.* Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Курман Олександр Васильович. – Х., 2002. – 227 с.

Сухорада И.А. Оперативно-розыскное обеспечение доказывания события мошенничества с финансовыми ресурсами. Исследованы проблемные вопросы оперативно-розыскного обеспечения доказывания события мошенничества с финансовыми ресурсами.

Ключевые слова: оперативно-розыскное обеспечение, доказывание, мошенничество с финансовыми ресурсами

Sukhorada I.O. Operational-search support of the proof of fraud with financial resources. The article deals with the problematic issues of operational and investigative provide proof event of fraud to financial resources.

It is noted that during the operational documentation operational units must identify and record the following factors: the event of fraud to financial resources (time, place, manner and other circumstances of the criminal offense), guilty of the accused in the commission of the offense, the form of guilt, motive and purpose of the criminal offense, the type and extent of damage caused by the fraud of financial resources; circumstances that affect the degree of severity of the criminal offense, the accused person is characterized, aggravating or mitigating punishment that exclude criminal liability or a ground closure of criminal proceedings, the circumstances that ground for excluding criminal responsibility or punishment.

These circumstances are generalizing directing nature for all kinds of criminal cases, as in the theory of evidence are called general subject of proof at all stages of criminal proceedings. However, individualization subject of evidence in the proceedings shall be based on the requirements of the disposition century. 222 of the Criminal Code of Ukraine. Proper identification of the circumstances of a comprehensive, full and objective investigation can establish the cognitive program in the proceedings, which greatly improves the efficiency of proof and is a prerequisite for achieving the objectives of the criminal justice system, to which you should pay particular attention to the operational staff during operational search provide proof of fraud events with financial resources.

Keywords: operational-search support, proof, fraud with financial resources.

Надійшла до редакції 25.12.2013